

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΜΙΧΑΛΙΔΗΣ ΜΟΔΙΝΟΣ

Είχα πρωτοδιαβάσει – όχι χωρίς γλωσσικές αλλά και γνωστικές δυσκολίες – το σημαδιακό για πολλούς *Τενεκεδένιο ταμπούρλο* στην αγγλική έκδοση των Penguin Books περί τα τέλη της δικτατορίας. Δίστασα λοιπόν στις αρχές του καλοκαιριού πίνοντας στα χέρια μου τη νέα, σχεδόν 800 σελίδων έκδοση του έργου αυτού – στην ίδια παλιά πετυχημένη μετάφραση των εκδόσεων Οδυσσέας – που χάρισε στον Γκίντερ Γκρας σαράντα χρόνια αργότερα το Νομπέλ (τότε που τα Νομπέλ είχαν ακόμη την αξία τους). Πώς μπαίνει κανείς στην περιπέτεια της επανανάγνωσης ενός έργου απ' αυτά που λίγο – πολύ ορίζουν κατευθυντήριες γραμμές στη ζωή και τις αναζητήσεις του; Και με ποιο πνευματικό μόχθο το συνδέει με όσα ακολούθησαν σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο;

Εντούτοις παγιδεύτηκα από τις πρώτες ήδη εικόνες της γιαγιάς Κολιάτσεκ να ξεφυτεύει πατάτες σε ένα υγρό χωράφι της Βόρειας Πολωνίας για να ψήσει έπειτα μερικές σε μια χόβολη απ' τα ξερόλαδα της εκκερωσμένης γης. Κι έπειτα, να φιλοξενεί κάτω από τις τέσσερις φούστες της έναν φυγάδα, ανάρτη και καθ' εξην εμπρηστή που τον κυνηγούν αστυνομικοί (εκ μέρους των γερμανικών, πολωνικών ή ρωσικών Αρχών, δεν είχε και τόσο σημασία, μιας και τόσο οι μεν όσο και οι δε κατέκτισαν εναλλάξ αυτά τα εδάφη στις παρυφές της Βαλτικής). Μέσω αυτής της σωτηρίας φιλοξενίας στα ζεστά της μεσοφύρια, η γιαγιά του πρωταγωνιστή και αφηγητή Οσκαρ Ματσσεράτ και ο φυγάς Κολιάτσεκ θα δώσουν τη γενιά που περιγράφεται σε αυτό το βιβλίο – τη μητέρα του Οσκαρ, αλλά και συζύγους, συγγενείς, γείτονες και εραστές, γάμους και κηδείες κατά τον μακρύ εικοστό αιώνα με τους δύο παγκοσμίους πολέμους του.

Ενα λιμάνι - μια ήπειρος

Πάνω απ' όλα στο βιβλίο κυριαρχεί η πατρίδα του Γκίντερ Γκρας, η Ελεύθερη Πόλη του Γκντανσκ (Ντάντσιχ στη γερμανική της ονομασία). Εχουμε την εξαντλητική ανασύνθεση του ιστορικού αυτού, περιζήτητου λιμανιού στη Βαλτική. Παλιά χανσατική πόλη, χτισμένη στις εκβολές του ποταμού Βιστούλα, διατέλεσε πρωτεύουσα ή απλώς κτήση των Κασουβίων, των Τευτόνων Ιπποτών, των Πομερανών και άλλων πολλών, περιλαμβανομένων ολλανδών, λιθουανών, σουηδών ή γάλλων ηγεμόνων. Όλοι τους κάτι πρόσθεσαν στο ιστορικό χαρμάνι και όλοι την έκαψαν τουλάχιστον από μία φορά – έτσι, γιατί είχαν τη δυνατότητα να το κάνουν, σχολιάζει ο συγγραφέας με τον τραγικό σαρκασμό του. Εξπσε στιγμές δόξας ως ελεύθερο κράτος και συχνά αποτέλεσε το μύλον της Εριδος μεταξύ Πολωνών και Γερμανών υπό την επιπλέον σκιά θρησκευτικών και φυλετικών διαμαχών. Κατά μία έννοια, από εδώ ξεκίνησε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος. Σήμερα ανήκει στην Πολωνία, και μάλιστα, θυμίζω, υπήρξε το εφελτίριο της «πολωνικής άνοιξης» καθώς από το βιομηχανικό λιμάνι και τα ναυπηγεία του '80, λίγα χρόνια πριν από την πλήρη κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας, η εξέγερση της *Άλληλεγγύης* υπό τον συνδικαλιστή Λεχ Βαλέσα.

Η πόλη, με τα συγκρουσιακά ζητήματα ταυτίστας που τη χαρακτηρίζουν, συ-

Γκίντερ Γκρας

Ντάντσιχ, όπως Ευρώπη

Ο νομπελίστας συγγραφέας δημοσίευε το μακρινό 1959 το πολυσήμαντο έργο του με φόντο τους μεγάλους πολέμους και την ευρωπαϊκή ανοικοδόμηση, μέσω της αλληγορικής μαρτυρίας ενός νάνου τυμπανιστή

νιστά στο έργο του Γκρας τον, τρόπον τινά, κεντρικό ήρωα της αφήγησης, συμπυκνώνοντας τις μείζονες αντιθέσεις του καιρού μας. Οι καθολικές και προτεσταντικές εκκλησίες, οι εργατικές συνδικαλιστικές, οι βίλες των αστών, τα σχολεία και οι πλατείες, οι αμμοθίνες της Βαλτικής, το δέλτα του Βιστούλα κι ακόμη τα πάρκα, οι βιομηχανίες, τα νεκροταφεία ή το ίδιο το λιμάνι ζωντανεύουν και εν πολλοίς καθορίζουν τη μοίρα των ηρώων, υπό την έννοια ότι τίποτα δεν θα ήταν ίδιο αν συνέβαινε σε ένα άλλο γεωγραφικό πλαίσιο. Ταυτόχρονα, ζωντανεύει και μια ολόκληρη κοινωνία, υπό τη σκιά της ανόδου του ναζισμού. Ίσως όμως και κάτι παραπάνω: μοιάζει σαν μέσω αυτής της πόλης να ζωντανεύει ολόκληρο το ιστορικό πεπρωμένο της Ευρώπης – περιόδοι ακμής και παρακμής, δημιουργίας και μύθων, μίσους και παθών, ευημερίας και ανασυγκρότησης.

Ενας εννοιατικός κατ' επιλογὴν νάνος

Η πλοκή επικεντρώνεται στη ζωή του Οσκαρ Ματσσεράτ ως τα τριάντα του

Ο Γκίντερ Γκρας φωτογραφισμένος το 1999, την περίοδο που κέρδισε το Νομπέλ Λογοτεχνίας. Ήταν ένας από τους σημαντικότερους μεταπολεμικούς γερμανούς συγγραφείς. Πέθανε το 2015

χρόνια. Τη γράφει σε στοιβές χαρτί που του προμηθεύει ο νοσοκόμος του, ο Μπρούνο, όταν κατά τα χρόνια 1952-54 είναι οικειοθελώς έγκλειστος σε ψυχιατρείο, έχοντας επιτέλους βρει βολή και ασφάλεια. Ο Μπρούνο απ' τη μεριά του φιλοτεχνεί γλυπτά με κόμπους σκιοιού που εικονοποιούν τη ζωή του Οσκαρ, μέσω δε αυτής τους μείζονες σταθμούς στην ιστορία του πρώτου μισού του αιώνα. Ο Οσκαρ διαθέτει όριμη σκέψη και ικανότητα ενόρασης ήδη από τη γέννησή του. Στα τρία του χρόνια αποφασίζει να μην ψηλώσει άλλο και πέφτει από τη σκάλα του κελαριού προκειμένου να αποφύγει μελλοντικά τη διαδοχή του πατέρα του στο οικογενειακό μπακάλικο. Παρά την ιατρική παρακολούθηση, σταματά να αναπτύσσεται σωματικά, αν και είναι ήδη ώριμος στο μυαλό. Αποφεύγει μ' αυτόν τον τρόπο τον κοινότοπο και διεφθαρμένο κόσμο των μεγάλων, ενώ διατηρεί την ικανότητά του να παρατηρεί, να καταγράφει και να κρίνει τη γύρω του μικροαστική κοινωνία.

Προικισμένος με εξαιρετικό αφτί, ο

Guenter Grass
**ΤΟ ΤΕΝΕΚΕΔΕΝΙΟ
ΤΑΜΠΟΥΡΛΟ**

Μτφ. Τούλα Σιετή
Εκδ. Πατάκη, 2023
Σελ. 784
Τιμή 28 ευρώ

**Ο μικρός Ντέιβιντ
Μπένεντ στον
ρόλο του Οσκαρ
στη διάσημη
κινηματογραφική
διασκευή του
«Τενεκεδένιο
ταμπούρλο»
από τον Φόλκερ
Σλέντορφ το 1979**

θεωρεί τον εαυτό του δυσανάλογα υπεύθυνο για τον θάνατό τους: του Γιαν κατά την υπεράσπιση από τους Γερμανούς του πολωνικού ταχυδρομείου όπου τον είχε οδηγήσει ο Οσκαρ για να επιδιορθώσει ένας τεχνίτης το ταλαιπωρημένο του ταμπούρλο, και του Αλφρεντ όταν κατά την είσοδο του σοβιετικού στρατού στην πόλη έπειτα από έξι χρόνια ο Αλφρεντ πνίγεται από την καρφίτσα του κόμματος προσπαθώντας να την καταπιεί για να μην τη βρουν οι στρατιώτες, οπότε τον εκτελούν εν ψυχρώ. Ο Οσκαρ αίρει τις αμαρτίες του κόσμου – άλλωστε η παιδική συμμορία που καθοδηγεί του έχει ήδη δώσει την προσωνομυμία Ιησούς.

Με αυτή τη σκευή σκοπεύει τελικά να πορευτεί στον κόσμο μετά την απελευθέρωσή του από το ψυχιατρείο, καθώς σύντομα επίκειται η αθώωσή του για τον θάνατο της αδελφής Δωροθέας, μιας νοσοκόμας που είχε ερωτευθεί και που ομολόγησε ψευδώς τη δολοφονία της. Τέρμα η ασφάλεια του εγκλείσιου, ζήτω η ανάληψη ευθυνών και οι προκλήσεις του έξω κόσμου, με την προβιά του Ιησού. Οι θρησκευτικές τονικότητες είναι πάντως σαφείς σε όλο το βιβλίο, μέσα σε εκκλησίες, νεκροταφεία και κις καθολικά αγάλματα με τα οποία συνομιλεί.

Σεξ και τέχνη

Ο Οσκαρ, παρά το μικρό του δέμας, είναι πλήρως ανεπτυγμένος σεξουαλικά και αποκατά ερωμένες – ακόμη και έναν γιο με τη Μαρία, τη μητριά του. Θα αλληλοϋποστηρικτούν στη διάρκεια της μεγάλης φυγής εκατομμυρίων ηττημένων Γερμανών προς τη Δύση από περιοχές και θυλάκους όπου ζούσαν εκ παραδόσεως – στην Πολωνία, τη Ρωσία, την Τσεχοσλοβακία και τις Βαλτικές Δημοκρατίες. Διασχίζουν οικογενειακώς σειρά χωρών και κρατιδίων σε ένα βαγόνι για ζώα μέχρι να εγκατασταθούν στο Ντύσελντορφ, στην αδερφή της Μαρίας, που περιμένει ανεγωνίως αλλά επί ματαίων τον άντρα της από το αρκτικό μέτωπο. Ο Οσκαρ τούς υποστηρίζει όλους οικονομικά όταν πια στέκεται στα πόδια του: αρχικά ως μαρμαρογλύπτης σε επιτάφιας επιγραφές, στη συνέχεια ως μοντέλο σε σχολή Καλών Τεχνών, τέλος ως μουσικός της τζαζ – πολύ σύντομα δε σε όλο καριέρα που του αποφέρει εκατομμύρια σε μια ραγδαία ανοικοδομούμενη Γερμανία, όπου όλοι φέρονται σαν να μη μεσολάβησε τίποτα και προσπαθούν να ξεχάσουν.

Ωστόσο, η ανταποδοτικότητα του καλλιτεχνικού του ταλέντου έχει έρθει πολύ νωρίτερα μέσω ενός ζευγαριού νάνων κλόουν / καλλιτεχνών, του Μπέμπρα και της Ροσβίτα, που έχουν αγαχωρηθεί από το υπουργείο Προπαγάνδας του Ράιχ για την αναψυχή των στρατευμάτων στο μέτωπο. Ο Οσκαρ, με την άδεια του Μπέμπρα, ερωτεύεται την ιταλική καταγωγής Ροσβίτα και την κατακτά χαράσσοντας με τη φωνή του μια καρδιά στο ποτήρι του κρασιού της. Η Ροσβίτα όμως σκοτώνεται κατά τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς στη διάρκεια της απόβασης στη Νορμανδία, όπου έτυχε να βρίσκονται ακριβώς τότε. Επωμίζεται την ευθύνη και γι' αυτόν τον θάνατο. Αργότερα, μετά τον πόλεμο, ο παραπληγικός, ετοιμοθάνατος πλέον Μπέμπρα αποδεικνύεται και πάλι μέντορας και ευεργέτης του: του προσφέρει ένα πλουσιοπάροχο συμβόλαιο αποκλειστικότητας στη δισκογραφική εταιρεία που έχει δημιουργήσει, οργανώνοντάς του επιπλέον συναυλίες με εκστασιασμένο κοινό. Ένα κοινό που επιτέλους μπορεί να κλάψει για τους νεκρούς του, ίσως και για τη φρίκη των ενοχών του, ακούγοντας έναν ιδιοφυή νάνο τυμπανιστή να αφηγείται κομμάτια του προσωπικού και συλλογικού βίου.

Ένα μπαρόκ επίτευγμα

Κράμα απολύτως ακριβών γεγονότων, μύθου, λαϊκών θρύλων, παρωδίας και νατουραλιστικής απεικόνισης του παραλογισμού της Ιστορίας, το βιβλίο θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί προπομπός του μαγικού ρεαλισμού – όρου που εφευρέθηκε αρκετά αργότερα για να αποδώσει τη λατινοαμερικανική λογοτεχνική αναγέννηση. Αφηγητής αυτοαναριούμενος και ενίοτε διαψευστόμενος, ο Οσκαρ είναι ταυτόχρονα ένας κριτής και απόστολος, ένα είδος Ιησού που ενδύεται, ανάλογα με τις περιστάσεις, τον ρόλο του Σατανά. Μέσω αυτού το Καλό και το Κακό σχετικοποιούνται και συγχέονται. Αποστασιοποιημένος τεχνένης από το υλικό του, ο Γκρας βάζει τον ήρωά του να αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο, που συχνά μετατρέπεται σε τρίτο, ακόμη και στη διάρκεια της ίδιας παραγράφου. Το βιβλίο μπορεί να χαρακτηριστεί και ως αμιγώς πολιτικό μυθιστόρημα, αν και μέσω των έντονων αλληγορικών στοιχείων που το διαπερνούν απογιώνεται σε άλλες, υπαρξιακού και ανθρωπολογικού τύπου σφαίρες.

Η μαστορία της πλουραλιστικής – θεματικής και στιλιστικής – αφήγησης έγκειται περισσότερο από όλα στον πλάγιο τρόπο με τον οποίο δίνονται τα μεγάλα γεγονότα. Φέρ' ειπείν, δεν έχουμε απευθείας πολεμικές περιγραφές παρά μόνο μέσω έμμεσων αναφορών ή συμπιεραμένων όσων έχουν μείνει

στα μετόπισθεν. Ο Χίτλερ δεν αναφέρεται ποθενά. Οι ήρωες μαθαίνουν γεωγραφία μέσω των δελτίων του ραδιοφώνου που αναφέρουν θέατρα μαχών – πόλεις και ποταμούς, όρη και πεδιάδες. Ή ακόμη δέχονται γράμματα και καρτ ποστάλ με τον Πύργο του Αϊφελ, ένα παρισινό βουλευτήριο κ.ο.κ. Δεν υπάρχουν κραυγές, ουρμού και τα σχετικά, ακόμη και στους πολλούς θανάτους που συμβαίνουν στη ζωή του Οσκαρ. Δεν υπάρχουν επίθετα ή συναισθηματικές εξάρσεις, παρά τη συνειρμικότητα και εγγενή δυσκολία της γραφής. Ακόμη και η επιλογή του τίτλου αποφεύγει τους πομπώδεις υπερτονισμούς και απλά προβάλλει ένα κοινότατο αντικείμενο: το τενεκεδένιο ταμπούρλο. Το βιβλίο εν τέλει σταθεροποιεί και παροξύνει τα μοτίβα του έργου του Γκίντερ Γκρας: μοντερνιστική γραφή, υπερρεαλιστική σκηνοθεσία, υπονόμισμα του αφηγητή, αποσπασματική μνήμη, στέρεη πλοκή, ανάδειξη των χαρακτήρων αποκλειστικά μέσω των πράξεών τους, αναγωγή της καθημερινότητας υπό τον βαρύ βηματισμό της Ιστορίας. Ο Γκρας γράφει για την ενθλιψία στα χρόνια της ανόδου των Ναζί, για την ανάγκη κατασκευής ηρώων, τον έρωτα και τη θρησκεία. Εν τέλει γράφει μια εκτεινόμενη ως τις μέρες μας ιστορία του κόσμου μας.

Οσκαρ κουβαλάει πάντα μαζί του το τενεκεδένιο ταμπούρλο που του έχει δωρίσει η μητέρα του στα τρίτα του γενέθλια, και αφηγείται μέσω αυτού τη ζωή του και τον κόσμο του. Του το αντικαθιστούν τακτικά καθώς η υπερβολική χρήση φθείρει το όργανο που εκφράζει τα αισθήματα και τις επικοινωνιακές του ανάγκες. Λ.χ., σε ένα επεισόδιο, γελοιοποιεί τους τοπικούς ένστολους Ναζί όταν κρυμμένος κάτω από την εξέδρα των ομιλητών σε μια υπαίθρια λαϊκή συνέλευση μετατρέπει μέσω του ταμπούρλου τα εμβατήρια σε βιεννέζικα βάλς, οπότε όλοι αρχίζουν να χορεύουν μεταξύ τους τρελαίνοντας τους διοργανωτές. Το άλλο ταλέντο του είναι η διαπεραστική του φωνή, ικανή να θραύσει γυαλιά και τζάμια σε μεγάλες αποστάσεις, για να τρομάξει τους μεγάλους ή να τους εκδικηθεί για τα κακώς κείμενα, ή πάλι αιφνιδιαζόντας τους εισβολείς Γερμανούς στις αρχές του πολέμου ή ακόμη ως εργαλείο διάρρηξης σε βιτρίνες καταστημάτων και σοκολατοποιίες όταν γίνεται πρόσκαιρα ηγέτης μιας συμμορίας ορφανών παιδιών του δρόμου.

Τυμπανιστής των παθών του κόσμου τούτου

Το τενεκεδένιο ταμπούρλο γίνεται στα χέρια του Οσκαρ ο αφηγητής του κόσμου μας. Πολύ αργότερα, το όργανο αυτό θα τον κάνει πλούσιο και διάσημο καθώς γίνεται ικανό να ζυπνάζει αναμνήσεις και θαμμένα αισθήματα, ακόμη και να εκμιαεύει ποταμούς δακρύων σε κατάμεστες αίθουσες, παίζοντας επεισόδια από τη ζωή που ανακαλούν ένα σωρό πρόσφατα ιστορικά γεγονότα. Ο Οσκαρ έχει δύο υποτιθέμενους πατέρες, τον επίσημο Αλφρεντ Ματσεράτ, που γίνεται μέλος του ναζιστικού κόμματος ακολουθώντας απλώς τη φορά των πραγμάτων, και τον Γιαν Μπρόνσκι, ξάδερφο της μητέρας του, με τον οποίο διατηρεί διά βίου παράνομη σχέση. Με τον τρόπο του τους αποστρέφεται και τους αγαπάει εξίσου – μάλιστα